

УДК 347.73(477)

Олена Дроздова,*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, СПРИЧИНЕНУ НАДАННЯМ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ЛІКАРЕМ НЕТРАДИЦІЙНОЇ ТА НАРОДНОЇ МЕДИЦИНИ

Стаття присвячена аналізу цивільно-правових аспектів виникнення цивільно-правової відповідальності, до якої притягуються особи за надання неналежної медичної допомоги (послуги), на прикладі нетрадиційної та народної медицини, а також формулюванню складу цивільно-правового правопорушення, яке спричинило шкоду життю й здоров'ю пацієнта під час надання медичної допомоги лікарем нетрадиційної та народної медицини. Досліджено національний та іноземний досвід щодо обрання нетрадиційної форми лікування пацієнтів. Проаналізовано точки зору вчених на визначення правової природи видів нетрадиційної та народної медицини.

Ключові слова: неналежна медична допомога, нетрадиційна та народна медицина, шкода, лікар, пацієнт.

Постановка проблеми. Потреба в дослідженні надання медичної допомоги лікарем нетрадиційної та народної медицини спричинена появою як етичних, так і правових проблем для пацієнта. Досягнення у галузі медицини дають змогу запропонувати рішення практично у всіх медичних випадках, але інколи хворі пацієнти все ж таки звертаються до лікарів нетрадиційної та народної медицини.

У центрі уваги багатьох учених, зокрема В. Євтушенко, В. Сергєєва, Н. Грейди, О. Усова, М. М. Малєїни, В. С. Антонова, І. Трахтенберга, В. Шумакова, А. О. Байди, С. Б. Булеци, перебувають питання правових проблем нетрадиційної та народної медицини.

Мета статті. Але поза увагою вчених залишилися певні питання: наскільки звернення до лікаря нетрадиційної та народної медицини є правильним із точки зору ефективності, наскільки це вдала дія, враховуючи, що хвороба може бути невиліковною. Крім цього, на практиці «гострим» залишається питання цивільно-правової відповідальності за спричинення шкоди пацієнту при наданні медичної допомоги лікарем нетрадиційної та народної медицини.

Виклад основного матеріалу. Спершу зазначимо, що поняття народної медицини (цілительства) визначене у законі як методи оздоровлення, профілактики, діагности-

ки і лікування, що ґрунтуються на досвіді багатьох поколінь людей, усталені в народних традиціях і не потребують державної реєстрації (ст. 74-1 Основ законодавства України про охорону здоров'я) [1].

У Великобританії, як і в Скандинавських країнах, рівними перед законом є як зареєстрований представник сучасної медицини, так і цілитель, що має ліцензію на практику. Але ця практика обмежена певними умовами, вихід за межі яких розцінюється як порушення закону. Тільки лікарем можуть бути проведені хірургічні та багато інших медичних маніпуляцій.

Наприклад, у Швеції закон забороняє особам, які не мають кваліфікації лікаря, обслуговування під час лікування інфекційних захворювань, злоякісних пухлин, діабету, епілепсії, під час вагітності; обстеження та лікування дітей до 8 років; надання письмової рекомендації. Цілители, які завдають шкоду здоров'ю, можуть звинувачуватися у злочинності. Особи, які визнаються винними, крім призначення основного покарання, усуваються також від роботи в системі охорони здоров'я.

США ж надає більше свободи вибору саме пацієнту. Так, суд штату Техас (США) постановив, що право обирати ту чи іншу форму лікування є приватним правом людини. Поряд з іншими рішеннями суд постановив, що вибір у галузі охорони здоров'я є глибоко особистою справою.

Саме та людина приймає рішення, яка зазнає болю і страждання, той і ніхто інший, хто повинен пройти лікування і кому продовжувати жити з результатами цього рішення. Ця проблема формулюється Ун-шульдом таким чином: якою мірою може адміністрація нав'язати ту чи іншу терапевтичну систему населенню, якщо частина населення надає перевагу іншим видам лікування [2].

Право на зайняття народною медициною (цілительством) в Україні мають особи, які отримали «спеціальний дозвіл» на це, виданий Міністерством охорони здоров'я України або уповноваженим ним органом.

Законодавством визначено, що до загальнодозволенних видів медичної діяльності не належать: лікування онкологічних хворих; лікування хворих на інфекційні захворювання, у тому числі венеричні та заразні шкірні; СНІД; лікування хворих на наркоманію; лікування психічно хворих, які потребують невідкладної госпіталізації; надання висновку про психічний стан здоров'я; догляд та лікування ускладнень вагітності; хірургічні втручання, у тому числі аборти; проведення розрахованих на масову аудиторію лікувальних сеансів та інших аналогічних їм заходів із використанням методу гіпнозу та інших методів психічного або біоенергетичного впливу [3].

Відповідно, в Україні на законній підставі лікар народної та нетрадиційної медицини не може здійснювати лікування пацієнтів, які мають захворювання із наведеного переліку.

Якщо ж лікар народної та нетрадиційної медицини здійснює заборонену діяльність, він підлягає відповідальності за статтею 138 КК України, що встановлює кримінальну відповідальність за здійснення лікувальної діяльності без спеціального дозволу особами, які не мають належної медичної освіти. Отже, є два аспекти: відсутність спеціального дозволу і здійснення діяльності особами, які не мають на це права (медичної освіти). У зв'язку з такими діями для пацієнта можуть настати тяжкі наслідки – спричинення шкоди життю та здоров'ю, у тому числі смерті.

Незаконна лікувальна діяльність не тільки становить реальну небезпеку для життя та здоров'я людини, але й є діянням, досить поширеним і разом із тим латентним. З погляду медиків, основна небезпечність незаконної лікувальної діяльності полягає у втраті пацієнтом часу для належного лікування, загостренні наявних у нього захворювань, високої вірогідності ви-

никнення нових захворювань (особливо психічних), а також у прямій шкоді деяких форм і методів «лікування», що заподіюють тілесні ушкодження різного характеру (в тому числі психічного) та різного ступеня тяжкості [4, с. 8].

Окрім кримінальної відповідальності за незаконну лікувальну діяльність шляхом застосування народної та нетрадиційної медицини щодо видів медичної діяльності, які заборонені законом, правопорушник підлягає і цивільно-правовій відповідальності.

Склад цивільного правопорушення, що спричинило шкоду життю і здоров'ю пацієнта, включає в себе сукупність умов: протиправність поведінки правопорушника (лікаря нетрадиційної та народної медицини), зокрема застосування спеціальних методів, засобів і видів лікування; наявність шкоди життю і здоров'ю пацієнта; наявність причинного зв'язку між протиправною дією (бездіяльністю) і шкодою, що настала, а також вини правопорушника (лікаря нетрадиційної та народної медицини).

Поняття «лікувати» означає «застосувати медичні засоби для позбавлення кого-небудь хвороби, здійснювати заходи щодо припинення хвороби» [5, с. 277]. Отже, протиправність поведінки лікаря нетрадиційної та народної медицини може полягати в актах як дії, так і бездіяльності.

Активні дії можуть полягати, наприклад, у тому, що лікар здійснює лікування пацієнтів за допомогою видів медичної діяльності із переліку незагальнодозволенних, застосовує гомеопатичне лікування.

Шкода здоров'ю та життю пацієнта може бути спричинена шляхом активних дій і в разі використання загальнодозволенних видів медичної діяльності, зокрема, якщо призначено лікування з використанням «власних» гомеопатичних препаратів. Так, лікарі нетрадиційної медицини у своєму лікуванні застосовують гомеопатичні препарати або суміші з трав, рослин тощо. Відповідно, такий лікар може для лікування використовувати лікарські засоби «власного» виробництва, різні суміші трав сумнівного походження і складу, отруйні та сильнодіючі препарати, але не враховувати при цьому індивідуальні особливості організму пацієнтів і можливі наслідки такого лікування.

Разом із тим, як справедливо зазначає А. О. Байда, будь-який акт поведінки, що утворює лікувальну діяльність, незалежно від своєї фізичної природи (дія або бездіяльність) в юридичному сенсі є активною поведінкою – дією, оскільки суб'єкт займа-

ється лікуванням, тобто реалізовує систему актів поведінки, об'єднаних єдиною метою лікування [4, с. 54].

Бездіяльність стає протиправною лише в тому разі, коли на особу покладений юридичний обов'язок діяти у відповідній ситуації [6, с. 94]. Але обов'язок лікувати для лікаря народної та нетрадиційної медицини існує в межах його статусу. На лікаря нетрадиційної та народної медицини не покладено законом обов'язку лікувати пацієнта, як на лікаря медичного закладу, а отже, не можна вважати бездіяльністю з боку такого лікаря, зокрема, халатне ставлення до пацієнтів, до їхньої хвороби.

Обов'язок діяти може впливати також з умов укладеного договору про надання медичних послуг. Припустимо, якщо, маючи дозвіл на проведення медичної практики як лікаря народної та нетрадиційної медицини, останній із пацієнтом уклав цивільний договір про надання медичних послуг, бездіяльність може полягати в непризначенні відповідного лікування пацієнту. Із цього випливає, що виникає договірна відповідальність, оскільки пацієнт отримав збитки, шкоду, а медичну послугу йому не надали.

На нашу думку, гомеопатичні методи лікування не підтверджені серйозними медичними дослідженнями і не можна однозначно сказати, як вони впливають на людський організм. Отже, досить складно довести протиправність діяння.

Екстрасенсорне лікування є видом нетрадиційної медицини. Вчені відносять його до виду медичної діяльності, яка передбачає велику ймовірність заподіяння шкоди здоров'ю пацієнта, тобто належить до джерел підвищеної небезпеки.

М. М. Малєїна висловила думку, що до джерел підвищеної небезпеки слід також віднести діяльність спеціалістів із біоенергетики. Вона пояснює це тим, що, по-перше, біоенергетичний вплив ще мало вивчений, а по-друге, суб'єкт, який здійснює цей вплив (екстрасенс), не може абсолютно повністю ним керувати, а отже, існує велика ймовірність заподіяння шкоди в результаті застосування біоенергетики. Крім того, складно встановити причинний зв'язок між характером, ступенем біоенергетичного впливу і наслідками, що настали [7, с. 125].

С. В. Антонов підтримує цю думку, оскільки результати біоенергетичного лікування до цього часу не мають належного обґрунтування офіційної медичної науки і така лікувальна діяльність взагалі належить до «нетрадиційної» медицини.

На сеансах екстрасенсорного лікування як пацієнти, так і самі екстрасенси не можуть передбачити реакцію організму кожного з них на дію біоенергетики. Вплив відбувається як на пацієнта, так і на самого екстрасенса [8, с. 51].

Якщо лікар народної та нетрадиційної медицини здійснює лікувальну діяльність, яка не належить до загальнодозволених видів медичної діяльності, це призводить до спричинення шкоди пацієнту, тобто погіршення певного стану його здоров'я або втрати (загибелі) органу, частини тіла, життя тощо, отже, може тягти за собою тяжкі наслідки для життя і здоров'я хворого.

Відповідно до п. 1 ст. 1166 ЦК України відшкодуванню підлягає лише шкода, заподіяна неправомірними діями правопорушника. Із цього можна зробити два висновки: 1) між протиправною поведінкою правопорушника та реальною матеріальною (моральною) шкодою повинен існувати причинний зв'язок; 2) ця умова є обов'язковою лише при покладанні відповідальності у формі відшкодування шкоди або збитків.

Причинний зв'язок при незаконній лікувальній діяльності може мати як безпосередній (прямий), так і опосередкований характер. Наприклад, прямий причинний зв'язок наявний у разі спричинення шкоди внаслідок неправильно проведеної мануальної терапії, акупунктури та інших «контактних» методів немедикаментозної дії на організм пацієнта. У цих випадках (якщо, звичайно, не було інших детермінуючих чинників), як правило, досить легко встановити необхідний причинний зв'язок між діями лікаря і шкодою для життя або здоров'я пацієнта. Типовий випадок опосередкованого спричинення має місце при так званому медикаментозному лікуванні пацієнта, оскільки розвиток причинного зв'язку ускладнюється тут дією певних незалежних сил, у цьому разі хімічних.

Таким чином, можна констатувати, що причинний зв'язок при незаконній лікувальній діяльності – це процес, ускладнений множинністю чинників. Проте вважаємо, що, незважаючи на складне переплетення причинно-наслідкових зв'язків, викликане специфікою діяльності винного та особливостями «предмета» її застосування – людського організму, об'єктивний і логічний підхід, заснований на теорії необхідного причинного зв'язку, є єдиним доступним інструментом, що дозволяє правильно вирішити питання про наявність або відсутність причинного зв'язку між здійсненою особою незаконною лікувальною діяльністю і тими тяжкими

ми наслідками, що настали для життя або здоров'я потерпілого, який був пацієнтом такого цілителя [4, с. 54].

Що стосується форм цивільно-правової відповідальності у сфері медичної діяльності договірної характеру, то ними є відшкодування збитків і стягнення неустойки (штрафу, пені). При цьому С. Б. Булеца наполягає, що відшкодування збитків у такому разі фактично неможливе, оскільки важко довести склад правопорушення, а особливо шкоду, причинний зв'язок між дією та шкодою, а також те, яким чином визначити розмір відшкодування. Вихід із такої ситуації – це виплата (відшкодування) вартості лікування і придбання ліків шляхом звернення до суду із преїскурантами цілителя [9, с. 8].

Так, наприклад, мануальна терапія є насамперед технікою лікування руками, що може допомогти пацієнтові одужати. Але якщо подібною терапією буде займатися некваліфікований спеціаліст, то він може завдати шкоди здоров'ю пацієнта, відповідно, буде надана неякісна медична послуга. Пацієнт, маючи певний письмовий доказ (оплата за сеанс мануальної терапії), може звернутися до суду за відшкодуванням збитків. Але, щоб позов було задоволено, припускаємо, що має бути проведена незалежна медична експертиза, яка вкаже, що саме діями терапевта було завдано шкоди пацієнту.

Винним лікар народної та нетрадиційної медицини вважається доти, доки не доведе свою невинуватість. Прийнято вважати, що вина може бути виражена у формі умислу або необережності. Лікар народної та нетрадиційної медицини діє з умислом тоді, коли він усвідомлює протиправність своїх дій і бажає настання пов'язаного із цими діями результату, зокрема, свідомо признає мануальну терапію онкохворому пацієнту, отримуючи грошову винагороду за послугу.

Тобто отримання грошової винагороди може сприйматися як мотивація такої діяльності. Як слушно зауважується в літературі, їй притаманні «завзвичай корисливий мотив і мета, хоча практиці відомі окремі випадки незаконного лікування і без прагнення одержати матеріальну вигоду» [10, с. 183].

Необережна форма вини полягає в тому, що лікар народної та нетрадиційної медицини: а) передбачив настання шкідливих наслідків, але самовпевнено сподівався на їх відвернення; б) не передбачив настання шкідливих наслідків, хоча за необхідної уважності та завбачливості повинен був і міг передбачити їх. Але це можна з'ясувати,

якщо шкода була спричинена не внаслідок забороненої лікувальної діяльності, наприклад, за відсутності інформації з амбулаторної картки про історію хвороб і медичних обстежень.

Висновки

Отже, аналізуючи цей склад правопорушення, доходимо висновку, що, хоча пацієнт має свободу обирати вид лікування, він має усвідомлювати: не будь-яке лікування є безпечним та ефективним для нього. Відповідно, лікар народної та нетрадиційної медицини, застосовуючи заборонну лікувальну діяльність або не маючи повної інформації про стан здоров'я пацієнта, своїми діями створює ризик загрози життю і здоров'ю пацієнта.

Список використаних джерел:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
2. Євтушенко В. Міжнародний та український досвід державного регулювання народної і нетрадиційної медицини [Електронний ресурс] / В. Євтушенко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 3. – С. 133–144. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2014_3_16.
3. Трахтенберг І. Нетрадиційне цілительство і наука: компроміс неможливий [Електронний ресурс] / І. Трахтенберг, В. Шумаков // Вісн. Нац. акад. наук України. – 2002. – № 2. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/Portal/All/her-ald/2002-02/6.htm.
4. Байда А. О. Відповідальність за незаконну лікувальну діяльність за КК України (аналіз складу злочину, питання кваліфікації) : дис. ... канд. юрид. наук / А. О. Байда. – Х.: Б. в., 2006. – 244 с.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка : Ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. проф. Н. Ю. Шведовой. – 16-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1984. – 797 с.
6. Суханов Е. А. Гражданское право : учебник : в 2-х т. / ответств. ред. проф. Е. А. Суханов. – М.: Юристъ, 1998. – Т. 1. – 384 с.
7. Маленина М. Н. Правовой взгляд на проявление нетрадиционных способностей (качеств) человека / М. Н. Маленина // Гос. и право. – 1994. – № 2. – С. 122–129.
8. Антонов С. В. Цивільно-правова відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю при наданні платних медичних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Антонов Сергій Володимирович; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2006. – 206 арк.
9. Булеца С. Б. Відшкодування збитків у медицині / С. Б. Булеца // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Випуск 32. – Ч. 2. – С. 7–10. – Серія «Право».
10. Курс советского уголовного права / [В. К. Глицин, И. П. Грабовская, А. И. Санталов и др.] ; под ред. Н. А. Беляева. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1981. – Т. 5. – 656 с.

Статья посвящена анализу гражданско-правовых аспектов возникновения гражданско-правовой ответственности, к которой привлекаются лица при предоставлении ненадлежащей медицинской помощи (услуги), на примере нетрадиционной и народной медицины, а также формулировке состава гражданско-правового правонарушения, повлекшего вред жизни и здоровью пациента при оказании медицинской помощи врачом нетрадиционной и народной медицины. Исследован национальный и иностранный опыт, связанный с выбором нетрадиционной формы лечения пациентов. Проанализированы точки зрения ученых на определение правовой природы видов нетрадиционной и народной медицины.

Ключевые слова: ненадлежащая медицинская помощь, нетрадиционная и народная медицина, вред, врач, пациент.

The article analyzes the civil law aspects of civil liability, which attracted people while providing inadequate medical care (services) in the example of non-traditional and traditional medicine, as well as the formulation of civil offense which caused damage to life and health of the patient the provision of medical care by non-traditional and traditional medicine. Studied national and foreign experience in selecting non-traditional forms of treatment for patients. Scientists analyzed in terms of determining the legal nature of the types of non-traditional and traditional medicine.

Key words: inadequate medical care, alternative and traditional medicine, harm, doctor, patient.

